

Agnieszka Lewicka-Zelent, Katarzyna Korona

Program "Nowa Droga", jako propozycja oddziaływań kulturotechnicznych wobec osób skazanych

---

Niepełnosprawność nr 12, 73-82

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Agnieszka Lewicka-Zelent, Katarzyna Korona

Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie

Program „Nowa Droga”, jako propozycja oddziaływań kulturotechnicznych wobec osób skazanych

The „New Way” Program as a proposal of for prisoners

Purpose of the article is presenting assumptions of the program “New Way”, as the proposal of influences, directed at young offenders. It is demonstrating a possibility to direct the initiative of participants and to exploit it in the acceptable way socially. Tourism is center of action which the individual is working above oneself and its return is a middle of rehabilitation influences to the society. Idea, having its origins in France, waited until the realization in Poland. The program is under the accomplishment at present, before we get to know effects, it is worthwhile getting acquainted with assumptions.

Słowa kluczowe: program „Nowa Droga”, resocjalizacja, turystyka, młodzi przestępcy

Keywords: the „New Way” program, social rehabilitation, tourism, young offenders

Kultura fizyczna, jako środek oddziaływania penitencyjnego

W ujęciu H. Grabowskiego [1997, s. 16–17], kultura fizyczna stanowi dziedzinę kultury, która odwołuje się do utrwalonych zachowań wobec ciała i ich rezultatów, jak również wartości mu przypisywanych. Takie rozumienie poza doraźnym somatycznym wpływem, poprzez świadomość potrzeb i możliwości własnego ciała sytuuje kulturę fizyczną w sferze przemian osobotwórczych [Zalewska-Meler 2009]. Jak pisał M. Demel, krzewienie kultury fizycznej łączy w sobie: upowszechnianie nawyku pracy ze sobą, kształtowanie aktywnej postawy wobec własnego organizmu i jego potrzeb, doskonalenie się z podejmowaniem wysiłku i walki, głównie z samym sobą [Demel 1990, s. 114]. Zdaniem W. Tatarkiewiczza, stanowi ona sposób na kształtowanie nawyków, postaw, kompetencji oraz przekonania i motywacji wobec pracy na rzecz własnego ciała i zdrowia drogą świadomego wyboru formy kultury fizycznej [1978, s. 114].

Aktywność fizyczna pozwala człowiekowi uczyć się pokonywania trudności, radzenia sobie ze zmęczeniem, stresem, przeżywania porażek i kontrolowania przeżywanych emocji, sprzyjając rozwojowi obrazu własnej osoby [Drabik 1995, s. 76].

Termin resocjalizacja w Polsce charakteryzuje mnogość ujęć, w których postrzegana jest jako: modyfikacja zachowania, zmiana społecznej przynależności, przebudowa emocjonalna, wrastanie w „kulturę” zaspokajania potrzeb, kształtowanie prawidłowych postaw społecznych, rodzaj nawrócenia, reintegracja społeczna, autore socjalizacja czy resocjalizacja wielowymiarowa. Uogólniając, wspólny mianownik stanowi to, iż obejmuje wszelkie oddziaływania o charakterze edukacji, treningu umiejętności lub terapii, jakie są podejmowane wobec osób niedostosowanych społecznie w celu zapobiegania zachowaniom i postawom dewiacyjnym [Jaworska 2012 s. 225–227].

W resocjalizacji, rola kultury fizycznej obejmuje głównie jej możliwości w zakresie wyrównywania deficytów behawioralnych: braku umiejętności życiowych (zdolność do stawiania sobie celów, rozwiązywania konfliktów międzyludzkich), zaburzeń w sferze wartości (szacunku dla innych, uczciwej rywalizacji, odpowiedzialności), braków w uspołecznieniu (poczucie związku z grupą społeczną i narodem), skłonności do zachowań ryzykownych (brak szacunku dla zdrowia, używki, uzależnienia, autoagresja) [Jaworska 2012, s. 327].

Kulturotechnika w ujęciu Cz. Czapówa rozumiana jest jako operowanie kulturą dla osiągnięcia celów wychowawczych. Może to odbywać się poprzez: ukazanie wzorów zachowania wykształconych lub przyswojonych przez jednostki w procesie rozwoju społecznego, bądź poprzez analizę i kontakt z ich wytworami [Czapów, Jedlewski 1971, s. 370].

Jeśli weźmiemy pod uwagę wyżej wymienione ustalenia, to za kryterium wyróżnienia odmian kulturotechniki powinniśmy przyjąć rodzaj czynności, do których odnoszą się wzory i wytwory ludzkiej kultury oraz rodzaj społeczności i związanych z tą społecznością systemów społecznych, a także określonych instytucji.

W skład kultury fizycznej, poza sportem, rekreacją fizyczną, rehabilitacją ruchową i wychowaniem fizycznym, wchodzi również turystyka. Przedmiotem zainteresowania kulturotechniki jest m.in. wykorzystywanie w celach wychowawczych sportu i turystyki. Kulturotechnika wykorzystująca sport polega na wykorzystaniu już istniejących zainteresowań podopiecznych i wykorzystaniu ich, nawet negatywnie kojarzonych skłonności w sposób konstruktywny, o czym w literaturze z zakresu pedagogiki resocjalizacyjnej pisze się już od dawna [m.in. Czapów, Jedlewski 1971; Jarzębowski 1961, 1963].

Kara pozbawienia wolności

Ostatnia transformacja ustrojowa, reforma więziennictwa, sprawiły, że zajęcia sportowe, obok zajęć kulturalno- oświatowych zostały wymienione przez ustawę, jako możliwość oddziaływania na skazanych [Kodeks karny wykonawczy, Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Dz.U. z 1997 r. Nr. 90, poz. 557 z późn. zm., art. 67 § 3]. Jak wynika z wcześniejszego artykułu, celem oddziaływań ustawodawca uczynił „wzbudzenie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądaných postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymywania się od powrotu do przestępstwa” [Kodeks karny wykonawczy, Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Dz.U. z 1997 r. Nr. 90, poz. 557 z późn. zm., art. 67 § 1]. Chcąc mówić o efekcie resocjalizacyjnym, w ramach prewencji szczególnej, kara pozbawienia wolności ma zniechęcić osobę odbywającą karę do dalszych zachowań przestępczych. Może to przejawiać się obawą przed ponownym uwięzieniem lub wynikać z postawy uświadomienia sobie nieopłacalności przestępstwa bądź jego negatywnego osądu moralnego [Machel 2008, s. 14–15].

Ograniczenie naturalnej potrzeby ruchu, będące skutkiem izolacji więziennej, może przyczyniać się do niekorzystnych zmian hipokinetycznych oraz nieprawidłowości funkcjonowania psychospołecznego, sprzyjając zachowaniem agresywnym [Zalewska-Meler 2009, za: Poklek 2008].

M. Konopczyński [2006, s. 238–240] umieścił resocjalizację przez sport wśród metod twórczej resocjalizacji, która umożliwia kształtowanie nowych parametrów tożsamościowych, pozwalając osobom nieprzystosowanym na pełnienie konstruktywnych ról społecznych. Upatruje w niej szereg zalet, m. in: pozytywne przeżycia emocjonalne, rozwój świadomości mocy sprawczej w życiu, wzrost zaradności życiowej, jasne cele działania, wzrost szacunku dla siebie i wiary we własną skuteczność.

W resocjalizacji osób niedostosowanych społecznie rekreacja fizyczna przejawia się m.in. poprzez: turystykę, survival, wycieczki rekreacyjne, wycieczki krajo-brazowe, biwaki, ogniska czy spływy kajakowe. W tym zakresie, turystyka odgrywa niezwykle istotną rolę, która w formie kwalifikowanej, dostarczając uczestnikom niezwykle ciekawych przeżyć i mocnych wrażeń, posiada szczególne walory resocjalizacyjne. W jej zakres mogą wchodzić: żeglarstwo, kolarstwo czy turystyka piesza [Jaworska 2012, s. 333]. Turystyka może być rozumiana, jako forma aktywności człowieka, polegająca na czasowej i dobrowolnej zmianie miejsca stałego pobytu, podejmowaną świadomie dla samej przyjemności podróżowania oraz w celach poznawczych, rekreacyjnych lub innych, służących zaspokajaniu jego potrzeb i aspiracji [Winiarski, Zdebski 2008, s. 15]. Ponadto pełni funkcje katharsis, pozwa-

lając człowiekowi na bycie z sobą samym i swoimi problemami. Doceniając szereg pozytywnych konotacji, jakie niesie ze sobą aktywność turystyczna, w artykule nacisk położony będzie na resocjalizacyjny aspekt turystyki.

Obecnie realizowane programy rzadko wykorzystują aktywność turystyczną. Te opisywane w literaturze penitencjarnej, często bazują na: grach zespołowych, jak np. „Przez sport do wolności” realizowany w Areszcie Śledczym w Inowrocławiu czy zajęciach ruchowych – „Streaching- program rehabilitacji psychoruchowej” wdrażany w Zakładzie Karnym w Herbach. Skupiają się one głównie na przygotowaniu podopiecznych do pełnienia ról społecznych, wywołania trwałych zmian w ich osobowości, postawach i zachowaniu oraz akceptowalnego społecznie zagospodarowania czasu wolnego [Marczak 2009, s. 312–326].

Założenia programu „Nowa Droga”

Program Nowa Droga opiera się na metodzie Bernarda Olliviera – francuskiego pisarza i dziennikarza, która zaspokaja potrzebę ruchu i wysiłku fizycznego oraz dostarcza niezwykłych przeżyć i mocnych wrażeń. Źródłem metody, zakładającej „wyrwanie” młodych ludzi ze środowisk kryminogennych, należy doszukiwać się w działaniach belgijskiego stowarzyszenia Odkoten. Pomysł B. Olliviera na wyprawę byłych więźniów zrodził się w trakcie jego wędrowki po Jedwabnym Szlaku. Zainspirowany belgijską metodą, postanowił nieść pomoc młodym ludziom (15–18 r.ż.), znajdującym się w trudnej sytuacji życiowej. Założył „Seuil”, czyli organizację charytatywną, współpracującą z Ministerstwem Sprawiedliwości we Francji. Proponowane oddziaływania stanowią alternatywę dla młodzieży, która weszła w konflikt z prawem, a której grozi kara pozbawienia wolności lub umieszczenie w ośrodku wychowawczym. Młodzi ludzie podczas trzy miesięcznej wędrowki pokonują około 1800 km. Opiekunami wyprawy są pracownicy: socjalni, Ministerstwa Sprawiedliwości, administracji więziennej i pedagodzy. Wymarsz uczestników poprzedzony jest 5–7-dniowym okresem przygotowawczym, w trakcie którego podjęta zostaje decyzja odnośnie do trasy wędrowki, budżetu i potrzebnego sprzętu [Ollivier 2011].

Program „Nowa Droga” jest realizowany przez Lubelskie Stowarzyszenie POSTIS, we współpracy z Lubelskim Aresztem Śledczym, Lubelskim Powiatowym Urzędem Pracy oraz Polskim Towarzystwem Ekonomicznym w Lublinie. Jego wdrażanie rozpoczęło się w 2012 r. w ramach unijnego programu „Nowa droga – innowacyjny model współpracy z przedsiębiorcami w zakresie aktywizacji zawodowej i społecznej młodocianych więźniów”. Celem programu jest poprawa sytuacji młodocianych, między innymi przez ich aktywizację zawodową

po opuszczeniu zakładów karnych oraz zmianę postaw społecznych wobec osób karanych. Grupę odbiorców stanowią osoby skazane do 24. roku życia, odbywające karę pozbawienia wolności po raz pierwszy w systemie programowanego oddziaływania, a wobec których sąd penitencjarny zdecydował o warunkowym przedterminowym zwolnieniu z odbycia reszty kary. Diagnoza ich postaw, właściwości osobistych, charakteru popełnionego czynu przestępczego oraz ich zachowanie w czasie pobytu w ZK (art. 78–79 k.k.) powinna dawać podstawę do sformułowania pozytywnej prognozy kryminologicznej.

Grupa ta jest bardzo zróżnicowana, zarówno pod względem rozwoju psychospołecznego, popełnionego przestępstwa, a w konsekwencji- konieczności odmiennego traktowania poprawczego i penitencjarnego [Machel 2008, s. 118]. To ostatnie nie zawsze jest możliwym do zapewnienia w warunkach izolacji penitencjarnej. Obecna klasyfikacja nie zabezpiecza wystarczająco więźniów młodocianych przed wzajemną demoralizacją, gdzie odbywają karę również więźniowie wyjątkowo agresywni, o różnym poziomie umysłowym, niemający poczucia winy [Gordon 2001, s. 698]. Niejednokrotnie widoczna jest u nich chęć zaimponowania i dorównania starszym kolegom, innym współwięźniom [Machel 2008, s. 207].

Czynnikiem pozytywnym jest ich stan rozwoju psychospołecznego i potrzeba wykazania się tężyzną i sprawnością fizyczną, sprawnością sportową, co daje dużą szansę oddziaływania na tą grupę skazanych właśnie poprzez zajęcia sportowe. Chodzi o zaproponowanie oddziaływań rozładowujących nadmiar młodzieńczej energii, kształtujących ich postawy, rozbudzających ambicję i skłaniających do pracy nad sobą [H. Machel, 2008, s.210]. Stwarza to pole dla ciekawych, nowatorskich propozycji oddziaływań penitencjarnych, w które wpisuje się prezentowany program.

Program składa się z trzech głównych etapów: przygotowawczego, właściwego i zawodowego. Jego realizację poprzedzał etap prac eksperckich nad opracowaniem zasadniczych założeń. W ramach przeprowadzonych prac (2012 r.) przygotowano model współpracy i schematu postępowania Nowa Droga, scenariuszy warsztatów dla opiekunów wyprawy i pracodawców oraz doszkalających podręczników dla obu grup [Puzewicz, Bojko-Kulpa 2012, s. 86].

Etap przygotowawczy

Pierwszy etap pracy z osobami skazanymi odbywa się na terenie aresztu śledczego lub zakładu karnego. Uczestnicy zostają zapoznani z zasadami i etapami realizacji programu. Informację o pozytywnie zakończonej rekrutacji przekazuje wychowawca, psycholog penitencjarny (w przypadku skazanych, którym do wa-

runkowego przedterminowego zwolnienia pozostało więcej niż pół roku) lub kurator zawodowy (w przypadku skazanych, którzy kończą odbywanie kary pozbawienia wolności) (art. 164 kkw).

Zgodnie ze stanowiskiem L. Pytki [2005], młodociani charakteryzują się: podwyższonym poziomem agresji, słabym poziomem kontroli, niskim poziomem asertywności, biernością, nieśmiałością, niedojrzałością emocjonalną i społeczną, trudnościami adaptacyjnymi, silną potrzebą akceptacji, uznania i przynależności, podatnością na wpływy społeczne.

Dla każdego z uczestników zostaje opracowany Indywidualny Program Oddziaływań, w którym określa się diagnozę oraz cele i zadania pracy resocjalizacyjnej. Za realizację IPO odpowiada wychowawca wspierający i psycholog.

Istotnym elementem przygotowania skazanych do wyprawy jest jego usprawnienie fizyczne. W tym celu wykorzystuje się bazę sportową na terenie jednostki penitencjarnej. Organizowane są ćwiczenia ogólnorozwojowe, gry zespołowe i inne zajęcia rekreacyjno-ruchowe [Puzewicz, Bojko-Kulpa 2012, s. 87 i n.].

Etap właściwy – wyprawa skazanego szlakami św. Jakuba

Wyprawą będzie kierował Zespół Zarządzający, w skład którego wchodzi: kierownik wyprawy oraz psycholog i „ojciec lub matka chrzestna”, którzy mają wspierać zarówno opiekuna wyprawy, jak i samego podopiecznego.

Zostanie ona sfinansowana ze środków Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej, szczególnie z 10% potrąceń z wynagrodzenia przysługującego skazanym za pracę [Dz.U. z dnia 13 stycznia 2012 r., poz. 49]. W celu ograniczenia kosztów wyprawy noclegi i wyżywienie zapewniają lokalne parafie katolickie.

Skuteczność wyprawy w dużym stopniu zależy od opiekunów, którzy powinni posiadać odpowiedni poziom kompetencji społecznych i predyspozycji osobowościowych. Powinni wykazać się doświadczeniami w wolontariacie oraz pracy z młodzieżą lub osobami wykluczonymi społecznie, potwierdzonymi referencjami a także podstawową wiedzą z zakresu udzielania pierwszej pomocy i turystyki. Powinni mieć ukończony 26 rok życia. Nie mogą być karani i uzależnieni.

Za proces rekrutacyjny oraz szkolenie opiekunów odpowiada Komisja Rekrutacyjna, powołana przez kierownika CIS. W pierwszym etapie rekrutacji kandydaci składają komplet dokumentów potwierdzających spełnienie wyznaczonych kryteriów. Następnie będą uczestniczyli w dwóch rozmowach kwalifikacyjnych, mających na celu poznanie motywacji uczestniczenia w programie.

Wyselekcjonowani kandydaci na opiekunów wyprawy zostaną skierowani na szkolenie przygotowawcze, trwające 60 godzin, umożliwiające poszerzenie wiedzy i rozwinięcie umiejętności psychopedagogicznych i turystycznych, niezbędnych dla skutecznego pełnienia obowiązków wynikających z przyjętej roli.

Opiekuni wyprawy wraz z podopiecznymi będą uczestniczyli w tygodniowym obozie przygotowawczym. Kierownik wyprawy omówi sprawy organizacyjne i logistyczne związane z ich wędrówką. Uczestnicy Nowej Drogi będą kontynuowali szkolenie sportowe, rozpoczęte na terenie ZK. Będą mieli możliwość bliżej poznać swojego opiekuna oraz nawiązać kontakt z kuratorem sądowym, psychologiem i „ojcem/matką chrzestną”.

Po tym okresie przygotowań uczestnicy wyruszają z opiekunem w trasę szlakami św. Jakuba. W ramach Projektu Nowa Droga zostały opracowane dwa szlaki. Pierwsza z proponowanych tras rozpoczyna swój bieg w Lublinie i kończy się w Zgorzelcu. Trasa ma długość około 840 km. Druga trasa zaczyna się w Ogrodnikach, a kończy w Zgorzelcu i ma długość około 880 km. Zakłada się, że opiekun wyprawy w miarę możliwości będzie wybierał drogi boczne i jak najmniej uczęszczane.

Uczestnicy w czasie wędrówki będą mieli odpowiednie warunki do przepracowania swoich postaw życiowych, zasadzających się wartościach wyższych. Ich przewodnikami życiowymi będą opiekunowie wyprawy, którzy nie powinni być przypadkowymi osobami. Powinny być to osoby mogące potencjalnie stanowić wzór osobowy dla swoich podopiecznych [Puzewicz, Bojko-Kulpa 2012, s. 91 i n.].

Etap zawodowy

Trzeci etap programu ma na celu zawodowe przygotowanie uczestników wyprawy. Na tym etapie uczestnicy programu uzyskują wsparcie ze strony:

- kuratorów sądowych, którzy opracowują diagnozę środowiskową oraz opracowują plan pracy resocjalizacyjnej;
- pracowników socjalnych, przeprowadzających wywiady środowiskowe oraz przyznających świadczenia pieniężne i rzeczowe;
- pracowników PUP, współpracujących na poziomie poszukiwania pracy i doszkalania zawodowego.

Po ich powrocie z wędrówki, kontaktują się z pracownikami CIS, celem poznania proponowanych form i rodzajów wsparcia. Oferta przygotowywana jest w oparciu o przeprowadzoną w ZK diagnozę kompetencji zawodowych. Zawierany jest na pół roku Indywidualny Program Zatrudnienia Socjalnego (IPZS), na podstawie którego każdy uczestnik programu otrzymuje świadczenie integracyj-

ne oraz zostaje skierowany na 3 miesięczny kurs zawodowy. Po jego zakończeniu uczestnik odbędzie 5-miesięczną bezpłatną praktykę zawodową u przedsiębiorcy, podczas której przygotowuje się do podjęcia co najmniej rocznej pracy etatowej [Puzewicz, Bojko-Kulpa 2012, s. 96 i n.].

Zwieńczeniem Programu Nowa Droga jest podjęcie przez uczestników pracy u przedsiębiorcy, który współpracuje już na etapie przebywania przez nich w ZK. Przedsiębiorcy zachęceni są do korzystania z zatrudniania wspieranego, regulowanego przepisami Ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym (Dz.U. z 2011 r. Nr 43, poz. 225 z późn. zm.) oraz Ustawy z dnia 30 kwietnia 2004 r. o postępowaniu w sprawach dotyczących pomocy publicznej (Dz.U. Nr 59 z 2007 r., poz. 404 z późn. zm.). W tym przypadku mają także zastosowanie przepisy określające zasady pomocy de minimis (Dz. Urz. UE I 379 z dnia 28 grudnia 2006 r., s. 5). Zawierając umowę zobowiązani są do zatrudnienia byłych skazanych na okres nie krótszy niż 12 miesięcy.

Podsumowanie

Od lat w środowisku penitencjarnym toczy się dyskusja odnośnie efektywności oddziaływań penitencjarnych. Wskaźniki recydywy również nie napawają optymizmem. Widoczne jest rozczarowanie brakiem oczekiwanych rezultatów resocjalizacyjnych, krytyka jakości prowadzonych oddziaływań. Idea resocjalizacyjnej terapii w zakładach karnych coraz częściej zmierza w kierunku „sprawiedliwego karania” i oddziaływań prowadzonych w warunkach wolnościowych [Machel 2008, s. 157, za: Marek 1990, s. 227].

„«Seuil» wyznacza sobie za cel włączenie do społeczeństwa młodocianych przestępców, którzy zesłi na margines” [Ollivier 2011]. Z uwagi na fakt, iż główny nacisk położony jest właśnie na włączenie w nurt życia społecznego osób nieprzystosowanych społecznie, program „Nowa Droga” wpisuje się w założenia resocjalizacji inkluzyjnej [Fidelus 2011]. Pojedyncze osoby włączane są do większej społeczności, przy jednoczesnym kształtowaniu kompetencji społecznych: wiary we własne możliwości, adekwatnego poziomu samooceny, samokontroli, umiejętności rozwiązywania problemów, cierpliwości, wytrwałości itd. Młodociani przestępcy, jako znajdujący się w ostatniej fazie dojrzewania psychospołecznego, mają silną potrzebę wykazania się siłą i sprawnością fizyczną, dlatego zaproponowanie im programu zachęcającego do aktywności fizycznej wpisywać się będzie w ich zainteresowania.

Uwzględniając wyniki badań wskazujące na negatywny wpływ izolacji na rozwój człowieka, niezwykle cenne wydają się być inicjatywy proponujące inny

rodzaj oddziaływań. Pozytywne efekty resocjalizacyjne wskazują wyniki niektórych eksperymentów penitencjarnych [Machel 2008, s. 160–161], co uzasadnia potrzebę dalszych eksploracji i uważnego przyglądania się pojawiającym propozycjom. Z doświadczeń i analiz M. Marczak wynika, że nie wszystkie programy realizowane przez polskie zakłady karne i areszty śledcze są dostatecznie zakorzenione w teorii, w nieznacznym stopniu uwzględniają wyniki badań empirycznych, a ich efektywność rzadko kiedy podlega procesowi ewaluacji [Marczak 2009, s. 335].

Istotnym jest monitorowanie efektów rozpoczynającego się właśnie kolejnego etapu programu „Nowa Droga”, gdyż zaproponowana inicjatywa znalazła uznanie za granicą i zastanawiającym jest jak zostanie przyjęta na gruncie doświadczeń polskiej praktyki penitencjarne. Analiza uzyskanych efektów i dokonanie procesu ewaluacji programu pozwolić może na wykorzystanie doświadczeń z lubelskich jednostek w innych programach realizowanych wobec młodocianych, a być może również innych grup skazanych.

Bibliografia

- Czapów Cz., Jedlewski S. (1971), *Pedagogika resocjalizacyjna*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa
- Drabik J. (1995), *Aktywność fizyczna w edukacji zdrowotnej społeczeństwa*, cz. I, AWF, Gdańsk, s. 76
- Fidelus A. (2011), *W stronę resocjalizacji inkluzyjnej*, „Probacja” nr 2, s. 72–79
- Gordon M. (2001), *Poczucie winy i samoocena własnego zachowania u sprawców przestępstw przeciwko osobom bliskim*, [w:] *Wina – Kara – Nadzieja – Przemiana*, red. J. Szałański, Wydawnictwo UŁ, CZSW, COSSW, Łódź–Warszawa–Kalisz
- Grabowski H. (1997), *Teoria fizycznej edukacji*, Wydawnictwo WSiP, Warszawa, s. 16–17
- Jarzębowski K. (1961), *Kuratorzy organizatorami wypoczynku dla nieletnich*, „Biuletyn Inspektorów Społecznych, Kuratorów Sądowych i Pracowników Zakładów dla Nieletnich”, nr 4/8
- Jarzębowski K. (1963), *Wczasy wychowawcze w lecie 1963*, „Biuletyn Sądownictwa dla Nieletnich”, nr 4
- Jaworska A. (2012), *Rola kultury fizycznej w resocjalizacji*, [w:] *Leksykon resocjalizacji*, A. Jaworska, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków
- Kodeks karny wykonawczy, Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Dz.U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557 z późn. zm., art. 67
- Konopczyński M. (2006), *Twórcza resocjalizacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN „Pedagogium”, Warszawa
- Krawczyk Z., Kosiewicz J. (1990), *Filozofia kultury fizycznej. Koncepcje i problemy*, t. I, Wydawnictwo AWF, Warszawa, s. 114
- Machel H. (2008), *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej- casus polski (Studium penitencjarno-pedagogiczne)*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków

- Marczak M. (red.) (2009), *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez Służbę Więzienną w Polsce*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków
- Marek A. (1990), *Rola kary pozbawienia wolności na tle tendencji w polityce kryminalnej*, [w:] *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1988*, red. A. Marek, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa
- Ollivier B. (2011), *Życie zaczyna się po sześćdziesiątce*, Wydawnictwo Literackie, Kraków
- Poklek R. (2008), *Aktywność fizyczna a syndrom agresji osób pozbawionych wolności*, COSSW, Kalisz, s. 160
- Puzewicz M., Bojko-Kulpa B. (2012), *Uratować wielu młodych ludzi*, „Probacja”, nr 4, s. 85–101
- Pytka L. (2005), *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa
- Tatarkiewicz W. (1978), *Paregra*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 114
- Winiarski R., Zdebski J. (2008), *Psychologia turystyki*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa
- Zalewska-Meler A. (2009), *Kultura fizyczna jako środek oddziaływania penitencjarnego – założenia systemowe a możliwości ich realizacji*, [w:] *Resocjalizacja. Zagadnienia prawne, społeczne i metodyczne*, A. Jaworska, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków